

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Головне управління освіти і науки
**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРОФТЕХОСВІТИ
У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Томаківський професійний аграрний ліцей»

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА «НАВЧАЄМО ПО НОВОМУ»

**позаурочного заходу з теми «Права споживачів»
навчальної програми курсу «Основи споживчих знань»**

Автор Русанова Світлана Григорівна

Посада методист ДПТНЗ «ТПАЛ»,
викладач курсу «Основи споживчих знань»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розробка позаурочного заходу	8
ВИСНОВКИ	19
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	20
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Україна, як частина європейського, економічного, політичного, суспільного простору, впевнено розвивається та інтегрується впевнено розвивається до світової спільноти. Очікуваним результатом такої інтеграції є європейська якість життя для кожного громадянина України, а також необхідні умови, відповідні знання та вміння для реалізації громадянських прав та свобод. Розбудова європейської держави сьогодні неможлива без свідомого громадянства та реалізації прав людини, частиною яких є права споживача та реалізація відповідної споживчої політики.

Спільний проект ЄС та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання», має на меті популяризацію та захист прав споживачів, опікується питаннями розширення доступу громадян до інформації про безпеку та якість товарів і послуг, механізми їх захисту, сприяння широкому обговоренню питань, що стоять перед спільнотою споживачів в Україні серед громадськості та державних управлінців, впровадження споживчих знань до змісту освіти в Україні.

Обізнаність щодо прав споживачів, розуміння європейського виміру споживчої політики в Україні є чинниками, що значно збагачують суспільно-економічні стратегії розвитку держави. Вміння орієнтуватись на ринку товарів та послуг, знаходити інформацію споживчого характеру, компетентність у сфері реалізації своїх споживчих прав мають стати результатами інформування громадян.

Європейські країни сьогодні за підтримки Європейського Союзу розпочали нову програму з захисту прав споживачів, що розрахована на 2007-2013 рр. Головними її цілями є захист громадян від всіляких ризиків, пов'язаних зі споживанням. В Україні прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють відносини у цій сфері.

Актуальність проблеми:

Впровадження споживчих знань в освітній процес визначається сьогоденними умовами життя та діяльності людини в суспільстві. Потреби людей у якісних та комфортних умовах життя значно залежать від того, як суспільство задовольняє споживчі інтереси та захищає права людини на якість різноманітних товарів та послуг, достовірну інформацію про них.

Сучасному громадянину необхідно мати уявлення про основи споживання, про права споживачів та вміти застосовувати набуті знання у конкретних ситуаціях. Саме тому основні поняття про споживчі знання, про якість товарів та послуг важливо надавати в рамках шкільного навчання, що сприятиме формуванню основ економічних знань та набуттю важливих життєвих компетентностей. Постійне системне навчання населення споживчим знанням впродовж усього життя, суттєво впливає на вироблення у людей розумної й адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг.

Споживча освіта реалізується шляхом формування раціональної економічної поведінки людини, інформування та консультування населення, розвитку раціонального економічного мислення. Сьогодні споживча освіта стає важливим компонентом державної політики і є одним із найактуальніших завдань системи освіти України. Саме тому організація системи споживчого виховання і навчання школярів має ґрунтуватися на сучасному законодавстві: Декларації ООН «Керівні принципи для захисту споживачів», Програмі захисту прав споживачів, що розрахована на 2007 – 2013 роки, Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про рекламу», Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» («Національна доктрина розвитку освіти» 17/04/2002), Постанові президії Академії педагогічних наук України Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді, Законі України «Про освіту», Резолюції Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту споживача у школах». До цього часу споживчій освіті приділялась недостатня увага.

Постійне та системне навчання населення споживчим знанням, починаючи з раннього віку і впродовж усього життя, суттєво впливає на вироблення у людей розумної й адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг.

Споживча освіта реалізується шляхом формування раціональної економічної поведінки людини, інформування та консультування населення, розвитку раціонального економічного мислення учнів, адаптованого до реального життя. Вона стає важливим компонентом державної політики і є одним з найактуальніших завдань системи освіти України. Виходячи з такої позиції було розроблено Концепцію навчального курсу «Основи споживчих знань» для 12- річної школи.

Мета:

Популяризація споживчих знань, спрямованих на виховання цивілізованого, культурного, активного споживача, здатного пред'являти ринку в цілому і підприємцю зокрема, обґрунтовані споживчі вимоги і добиватися від них чесного ведення бізнесу і якісного обслуговування споживачів.

Виходячи з поставленої мети, *основними завданнями* споживчої освіти є:

- сприяння розбудові громадянського суспільства;
- підвищення рівня споживчої компетентності школярів;
- організація цілісної системи споживчого навчання та виховання;
- формування вміння робити вільний, свідомий вибір якісних товарів та послуг;
- сприяння доступу учнів до інформації, яка необхідна для раціонального вибору відповідно до індивідуальних потреб;
- вироблення норм толерантної поведінки;
- формування навичок оформлення ділових паперів, пов'язаних із захистом прав споживачів;
- розвиток громадської та споживчої ерудиції.

Впровадження споживчих знань у навчальний процес сприяє формуванню таких загальнопредметних компетентностей:

❖ *Поінформованість* - здатність отримати необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про товари та послуги для забезпечення свідомого компетентного раціонального вибору; уміння аналізувати інформацію від виробника через найпоширеніші знаки маркування; здатність отримати інформацію щодо дистанційного придбання товарів.

❖ *Правова та споживча грамотність* - формування правової культури, поваги до закону, а також почуття самоповаги та впевненості у власних силах; здатність вільно орієнтуватися в нормативних документах, які регламентують права та обов'язки споживачів; уміння використовувати базову правову та споживчу грамотність для формування власного світогляду, а також для соціальної адаптації та компетентного захисту споживчих прав; здатність до відповідальності за власні вчинки та прийняті рішення.

❖ *Раціональність* - уміння оцінювати якісні і кількісні показники товарів та послуг для максимального задоволення своїх потреб; здатність визначати альтернативну вартість свого вибору; здатність до збалансованого споживання, яке включає задоволення потреб у товарах та послугах економічно, соціально та екологічно раціональними способами.

❖ *Активність* - здатність відстоювати свої права споживача, здійснювати раціональний вибір, своєю активною споживацькою поведінкою стимулювати виробника до відповідального ведення бізнесу та випуску якісної продукції в умовах ринкової економіки; здатність до співпраці з громадськими та державними організаціями, які захищають права споживачів; здатність до підвищення авторитету і відповідальності споживачів усіх гетерогенних груп з метою поліпшення якості обслуговування; стимулювання інтересу до нових знань, оскільки споживчі знання є персоніфікованими.

Комунікативність - здатність до побудови ефективних комунікацій; уміння пристосовуватися до ситуації; володіння іноземними мовами; спілкування та взаємодія з іншими споживачами та виробниками, повага їх прав, культури, самобутності; здатність до коректного розв'язання конфліктних ситуацій; здатність до ефективного спілкування з різними віковими та соціальними групами; здатність до формування споживчої культури населення.

Позаурочний захід до теми «Права споживачів»
навчальної програми курсу «Основи споживчих знань»

Мета:

- поглибити знання учнів про основні економічні поняття;
- розвивати уважність, швидкість мислення та інтелектуальні здібності;
- розвивати вміння працювати у групах, формулювати та відстоювати власну думку;
- розвивати уміння використовувати базову правову та споживчу грамотність для формування власного світогляду
- виховувати економічну культуру споживача.

Обладнання: комп'ютер, посібник «Самозахист споживачів» - видання здійснене в рамках спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» автора Андрющенко В.А., наочний матеріал.

Хід позаурочного заходу

На класній дошці вислів:

*«Прокинувшись вранці, запитай себе: «Що я повинен зробити?»,
ввечері, перш ніж заснути: «Що я зробив?»»*

Піфагор

Вступне слово викладача

Доброго дня! Сьогодні ми з вами закріплюємо знання з теми «Права споживачів». Наш захід буде проведено в нетрадиційній формі – у формі конкурсу, де будуть змагатись дві команди, будуть визначені переможці. Допоможуть мені у проведенні конкурсу члени Євроклубу “TOGETHER”, учні групи №6 (ведуча 1, ведуча 2 та секретар-обліковець для підведення кількості отриманих балів).

Конкурс «Кваліфікований споживач»

Ведуча 1

Країни Європейського Союзу ефективно впроваджують стандарти безпеки та якості товарів і послуг, які сьогодні виступають показниками загальної якості життя людини. Україна зможе досягти бажаного рівня європейських стандартів життя лише за умови, що споживачі знатимуть свої права і обов'язки, матимуть бажання та змогу ними користуватися.

В наш час виникла необхідність оновлення та збагачення сфери споживчої освіти. Споживач повинен бути компетентним в галузі споживчих знань, які необхідні у повсякденному житті, повинен вміло орієнтуватися на ринку товарів та послуг і усвідомлювати, як вони можуть впливати на споживчу політику та на якість власного життя.

Одним словом споживач повинен бути кваліфікованим.

І так розпочинаємо!

Перший конкурс «Розминка». Особливість його полягає в тому, що це не стільки змагання, скільки повчальний захід, оскільки кожний споживач в першу чергу повинен бути економічно грамотним. Тому згадаємо знання з курсу «Економіка»

У конкурсі беруть участь всі учні навчальної групи, які об'єднуються у 2 команди. (Питання задаються кожній команді по черзі. Команда повинна дати миттєву відповідь. Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.)

Розминка

1. Речі, виготовлені не для власного споживання, а для продажу .

(товар)

2. Людина, що має свою справу і ризикує власним капіталом

(підприємець)

3. Ситуація, коли на ринку тільки один продавець і багато покупців
(монополія)
4. Соціально-економічне явище, при якому частина робочої сили не зайнята у виробництві товарів та послуг
(безробіття)
5. Зрощення державних структур зі структурами злочинного світу у сфері економіки
(корупція)
6. Приватна особа чи фірма, що безоплатно фінансує будь-які заходи.
(спонсор)
7. Основна проблема економіки.
(обмеженість)

Ведуча 2

Слідуючий конкурс – «бліц турнір». (Питання задаються кожній команді по черзі. Команда повинна дати миттєву відповідь. Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.)

Завдання 1. Бліц-турнір

1. З якого моменту настає гарантійний термін товару?
(З моменту передачі товару споживачу)
2. Чи може покупець пред'явити свої вимоги без наявності чека?
(Відсутність чека не є підставою для відмови в задоволенні вимог покупця).
3. Протягом скількох днів відбувається заміна неякісного товару?
(Заміна неякісного товару відбувається в семиденний термін)
4. З чого було виготовлено перший національний прапор США і перші джинси "Levi's"?
(Перший національний прапор США і перші джинси "Levi's" були зроблені з конопель)

5. Приведіть приклади товарів, на які встановлюється термін придатності.

(Продукти харчування, медикаменти, товари побутової хімії, парфюмерно-косметичні)

6. З чого виробляють лайкові рукавички?

(Лайкові рукавички виробляються зі шкіри лам.)

Дякую всім!

Ведуча 1

Небагато громадян України знають свої права споживачів. Закон вказує, що:

«Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на :

- 1) захист своїх прав державою;*
- 2) належну якість продукції та обслуговування;*
- 3) безпеку продукції;*
- 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця) та ін.»*

Звичайно, будь-який громадянин України, в разі порушення його законних прав, може безпосередньо звернутися до суду з позовом. При цьому відповідно до статті 22 Закону України «Про захист споживачів»:

«При задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди. Споживачі звільняються від сплати державного мита за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав».

Ведуча 2

Дуже важливо для споживачів хоча б один раз прочитати повністю текст Закону України «Про захист прав споживачів». Тоді за потреби можна бути швидко в ньому зорієнтованими. Часто конфліктні ситуації виникають у разі, якщо споживачі та продавці не знають положень закону, але намагаються відповідно до своїх побажань і свого розуміння справедливості владнати спірну ситуацію кожен на свою користь.

А чи знаєте ви свої права?

Завдання 2. Споживач, чи знаєш ти свої права?

Обом командам пропонуються ситуації, які вони повинні оцінити з точки зору прав споживачів.. Правильна і повна відповідь оцінюється у 3 бали.

Ситуація №1. Покупець у магазині попросив спробувати невідомий продукт (напій) з екзотичною назвою «Йо-йо». Продавець йому відмовив.

Запитання: Чи можна в магазині спробувати на смак продукт з екзотичною назвою «Йо-йо»? Чи було в цьому випадку порушення прав споживача? Яка стаття Закону «Про захист прав споживачів» підтверджує це?

Ведуча 1

Ситуація №2. Покупець хоче купити мило, але воно продається тільки у наборі. Покупець просить продавця розпакувати набір і дати йому тільки мило.

Запитання: Чи було в цьому випадку порушення прав споживача? Яка стаття Закону «Про захист прав споживачів» підтверджує це?

Ведуча 2

Ситуація №3. Покупець купує парфуми і хоче відчутти їх запах. Продавець дає пробник, але покупець не впевнений, що пробник і парфуми мають ідентичний запах. Продавець йому відмовив.

Запитання: Чи було в цьому випадку порушення прав споживача? Яка стаття Закону «Про захист прав споживачів» підтверджує це?

Ведуча 1

Ситуація №4. Якщо Вам сподобалась річ, а грошей на її придбання не вистачає.

Запитання: Чи може на Ваше прохання продавець відкласти цю річ і на який час, якщо так?

Ведуча 2

А зараз питання для ерудитів, кожна правильна відповідь оцінюється у 2 бали.

Завдання 3. Питання на засипку

- У 1666 р. королева Англії Єлизавета видала указ: хоронити мертвих тільки в шерстяному одязі. За порушення цього указу був встановлений штраф в 5 фунтів стерлінгів. У чому причина такого указу?

(Річ у тому, що в Англії у той час існували проблеми із збутом продукції шерстяної промисловості. Королева у такий спосіб розширювала ринок збуту вітчизняної продукції)

Ведуча 1

- У 227 р. страшний землетрус зруйнував одне з семи чудес світу - Фороський маяк. Але його зображення все-таки дійшло до наших днів. Як це сталося?

(Все дуже просто: зображення маяка наносилося на стародавні монети - їх дотепер знаходять археологи.)

Ведуча 2

- В давнину, як ви знаєте, не було обчислювальної техніки, і люди вважали на пальцях. Зараз рахунок на пальцях застосовують діти, які вчаться вважати. А де ще в наші дні використовується пальцевий рахунок?
(Звичайно, на біржах)

Ведуча 1

- **Це** пов'язано з морем. **Це** укріплювало панцир старогрецького воїна. А в Китаї **це** служило грошима. **Це** ... –
(сіль, без якої немає морської води, сіль, якій просочували військову зброю для фортеці, сіль, яку в Стародавньому Китаї можна було вимінити на що побажаєш!)

Ведуча 2

- У назві цієї країни поміщено те, що складає її абсолютну перевагу. Так її назвали розчаровані золотошукачі. Золото не знайшло, а знайшли...
(А знайшли значні запаси срібла, що і відобразилося в назві цієї країни - Аргентина (*argentum* - срібло))

- Її родичі народилися в 1996 р., вона - у 2001 р. Проте, на відміну від своєї сестри-близнючки, на якій є руїни Херсонесу, вона буде жити удвічі-утричі довше.
(Монета номіналом 1 грн)

Ведуча 1

- Західний Дід Мороз, тобто Санта Клаус, завжди зображається одягненим в червоне і біле. Це не випадково. До 1930 року художники малювали його в одязі будь-якого кольору. Чому тепер у Санта Клауса немає синього кошушка?

(Компанія “Кока-кола”, чийми фірмовими кольорами є червоний і білий, витратила немало грошей, щоб переконати художників що Санта Клаус віддає перевагу саме цим кольорам)

- Вперше вони з'явилися в Хорватії. Мабуть саме цим пояснюється англійська назва їх - cravat (Хорватія - Croatia).
(Перші краватки)

Ведуча 2

Наступне завдання – ситуація – для двох команд. Відповідь дає першою команда, яка раніше підготувалась. Повна і правильна відповідь оцінюється у 8 балів. Команда-суперниця має можливість доповнювати відповідь.

Завдання 4. «Форс-мажор»

Ви - пасажир.

Професор ядерної фізики був запрошений до Берліна на наукову конференцію. Він придбав квиток місцевої авіакомпанії «Хмельницький - Київ» і квиток на рейс до Берліна німецької авіакомпанії. Рейс з Хмельницького був затриманий на 16 годин з вини місцевої авіакомпанії, і професор не зміг відлетіти до Берліна.. Як повинен поступити він в ситуації, що склалася? Які права професора були порушені?

Відповідь:

Якщо я - пасажир, значить, я – головна діюча особа операції, назва якої «перевезення». Я маю право на інформацію, на безпеку, на якість послуги, на відшкодування збитку здоров'ю і майну. Ці права гарантовані нам «Законом про захист прав споживачів», транспортними статутами і, відомчими нормативними актами.

Купуючи квиток на потяг або літак, ми укладаємо з транспортним підприємством договір перевезення. За цим договором транспортне

підприємство зобов'язується перевезти пасажирів в пункт призначення, а якщо пасажир здав багаж, то і доставити в пункт призначення багаж і видати його без недочетів і пошкоджень. За прострочення доставки багажу перевізник сплачує одержувачу багажу штраф у розмірі 10% платні за перевезення за кожен день прострочення, але не вище 50% всієї платні за перевезення. Пасажир зобов'язується сплатити встановлену платню за проїзд і провезення багажу. Перевізник починає відповідати за виконання договору з моменту покупки пасажиром квитка устаткованого зразка. Найцінніший документ в поїзді - квиток. Саме квиток є письмовим договором, що заключається між пасажиром і перевізником. При втраті він не поновлюється, дублікат не видається, а гроші не повертаються. Зберігати квиток потрібно до кінця поїздки, а якщо є підстави для пред'явлення претензії - то до її вирішення.

Пасажир має право на надання йому зазначеного в квитку місця. Якщо місце вже кимось зайнято, пасажир має право вимагати надання іншого місця, навіть вищої категорії без додаткової оплати. При наданні з відомою пасажиром місця нижчої категорії, ніж вказано в квитку, йому повертається різниця у вартості квитків.

Пасажир має право на своєчасну доставку в пункт призначення. У разі прострочення він має право на отримання неустойки у розмірі 3% за кожен годину затримки. Але сума неустойки не може перевищувати вартості квитка. Якщо рейс затримується на 10 і більше годин, перевізник зобов'язаний надати за свій рахунок пасажирів місця в готелі і харчування. По запиті пасажирів йому видається офіційний документ (або робиться відмітка в квитку) про причини затримки перевезення.

Пасажир літака має право безкоштовно користуватися кімнатою відпочинку або кімнатою матері і дитини; у разі затримки вильоту більш ніж на 10 годин безкоштовно (за рахунок винного авіапідприємства) одержати місце в готелі. В цьому випадку авіапідприємство - перевізник безкоштовно доставляє пасажирів від аеропорту до готелю і назад.

Авіапідприємство безкоштовно доставляє пасажирів з аеропорту вимушеної посадки в найближчий аеропорт.

Ведуча 1

Кажуть, що ділові люди є тонкими психологами й розуміють співрозмовника з півслова. Отже, конкурсна номінація «Мислитель». Завдання полягає в доповненні висловів відомих людей а також у стислому поясненні самих афоризмів. Завдання оцінюється 4 балами і виконується протягом 1 хв.

Завдання 5. Доповни вислів

Картка 1. Харві Маккей: «На ринку не дають медалі за відвагу. Ринок може запропонувати лише одну нагороду - це ...». *(Гроші)*

Невідомий: «... - це життя торгівлі і смерть торговців». *(Конкуренція)*

Невідомий: «Крик моди може заглушити лише ...». *(Ціна)*

Картка 2. А. Маршал: «Ринок - це інститут або механізм, що зводить разом ... і...». *(Покупців і продавців)*

Б. Франклін: «Час - це ...». *(Гроші)*

Поль Самуельсон: «Навчіть папугу вимовляти «попит» і «пропозиція» - і перед вами ... ». *(Економіст)*

Ведуча 2

Завдання 6. Смачно! Але чи корисно?

(Що ховається за написами на обгортці?)

Вивчіть обгортку продукту. Опишіть все, що ви можете дізнатися з написів і спеціальних знаків, поміщених на упаковці. Учасникам конкурсу

видаються різноманітні упаковки з-під вітчизняних та імпортованих (у тому числі і російських) продуктів. Завдання оцінюється у 3 бали і виконується за 2 хв.

Секретар-обліковець підсумовує отримані командами бали, оголошує результати після чого визначається команда-переможець, а також самий активний учасник конкурсу.

Заключне слово викладача

Проводячи підсумок конкурсу можна стверджувати, що учні вміло застосовували теоретичні знання та показали добрий результат щодо практичних умінь для життєдіяльності в реальних умовах; формування навичок самостійно аналізувати різноманітні життєві ситуації, приймати раціональні рішення, робити обґрунтований вибір, оцінювати його наслідки в майбутньому.

ВИСНОВКИ

1. Сучасне суспільство, ринок праці, соціальні перетворення вимагають від системи освіти нових підходів та знань, що сприяють формуванню свідомого, готового до нових викликів громадянина, здатного жити та діяти у сучасному світі, що швидко змінюється.

2. Споживча освіта вбачається невід'ємною складовою, що дозволяє формувати стале, демократичне та розвинуте громадянське суспільство та громадян, здатних його розвивати та успішно взаємодіяти. За останні роки в Україні було зроблено перші кроки до впровадження елементів споживчих знань у систему освіти, серед яких окремий курс, впровадження окремих тематик у базовий курс економіки, проекти та програми, що здійснюються силами громадських організацій.

3. Правова споживча освіта, виступаючи складовою громадянської освіти, сприяє вихованню вільної особистості, яка знає свої права споживача, вміє їх захищати та виконує обов'язки.

4. Оглянувши досвід впровадження основ споживчих знань за останні роки в системі освіти в Україні, слід визнати, що даний напрям є новим, важливим компонентом оновлення змісту освіти, що відповідає нагальним потребам сучасного суспільства. Саме тому в процесі оновлення освітніх стандартів сьогодні важливим є внесення до них формування культури споживання, що базується на кращому європейському досвіді, що сприятиме розбудові громадянського суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Підручники, посібники:

1. Дубенко С.Д., Максименко К.О., Овчарук О.В., Плахотнюк Н.Г., Протасова Н.Г., Ромат Є.В. Споживча політика в системі державного управління: Навчально-методичний посібник для вищих навчальних закладів. К.: ФОП Тютюкін, 2009.- 198 с.

2. Закон України «Про внесення зміни до статті 23 Закону України «Про захист прав споживачів». № 1252-ІУ. // Голос України. - 2004. - № 2.

3. Збірник тестових завдань для 9-12 класів. До навчально-методичного посібника для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи споживчих знань». К.: Ніка-Центр, 2009. - 112 с.

4. Основи споживчих знань: та ін. Навч.-метод. посіб. для загальноосв. навч. зал.: 1-12 кл. / Гільберг Т.В., Довгань А.І., Капіруліна С. Л. та ін.: За заг. ред. Бєскової Н.В., Срохіної А.С., Максименко К.О., Овчарук О.В.- К.: Навчальна книга, 2008.- 816 с.:іл.

5. Основи споживчих знань. Посібник для вищих начальних закладів. За заг.ред. Овчарук О.В. Максименко К.О. К.: «К.І.С.», 2008.- 192 с.

Електронні ресурси:

6. Портал споживача//електронний ресурс: шшш. соп § ит ег і п іо. ог д. иа - заголовок з екрану.